

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ ΤΟΥ ΑΠ. ΠΑΥΛΟΥ

● Τού **Ίωάννη Δ. Καραβιδόπουλου**
Όμότιμου Καθηγητή ΑΠΘ

Απ. Παῦλος ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ ἱεραποστολικοῦ καὶ εὐαγγελιστικοῦ ἔργου του ἐπιτέλεσε ἔργο γεφυρώσεως δυὸ πολιτισμῶν καὶ πιδὸ συγκεκριμένα τοῦ ἑβραϊκοῦ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ. Ἀνατεθραμμένος “παρὰ τοὺς πόδας Γαμαλιήλ” (Πράξ. 22,3) μὲ πλούσια γνώση τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ τῆς ραββινικῆς παραδόσεως καὶ ἐπιχειρηματολογίας ἀλλὰ καὶ μὲ ἑλληνικὴ παιδεία ἀπὸ τὴν πατρίδα του τὴν Ταρσό τῆς Κιλικίας ἔφερε τοὺς δυὸ κόσμους καὶ πολιτισμοὺς ὄχι σὲ μία σύγκρουση (γιὰ τὴν ὁποία γίνεται πολὺς λόγος σήμερα ἐξ ἀφορμῆς τοῦ γνωστοῦ βιβλίου τοῦ Samuel Huntington, *The Clash of Civilizations*, 1996) ἀλλὰ σὲ δημιουργικὴ ὄσμωση καὶ δυναμικὴ συνεργασία. Ἡ ἔλλειψη ἀφρημένων ἐννοιῶν τῆς ἑβραϊκῆς του προπαιδείας, ποὺ ἤξερε νὰ ἐκφράζει κυρίως τὸ χειροπιαστὸ καὶ συγκεκριμένο, ἐπενδύθηκε ἀπὸ τὸν Παῦλο μὲ τὴν ὁρολογία καὶ τὶς ἀφρημένες ἐννοιες τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως καὶ ἔτσι οἱ ἀλήθειες τοῦ χριστιανικοῦ Εὐαγγελίου μεταφυτεύθηκαν ἀπὸ τὴν Παλαιστίνη στὸν ἑλληνικὸ κόσμον καὶ ἀπὸ ἐκεῖ μὲ τὸ πέρασμα τῶν αἰῶνων στὴν Εὐρώπη. Ἑβραϊκὴ Ἀνατολὴ καὶ Ἑλληνικὴ Δύση ἔδωσαν στὴν ἀνθρωπότητα ἓνα καινούργιο πολιτισμὸ, τὸν χριστιανικὸ, ποὺ γονιμοποίησε τὴ σκέψη τῶν ἀνθρώπων, ἐνέπνευσε τοὺς καλλιτέχνες στὴν περιοχὴ τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς, τῆς Ζωγραφικῆς, τῆς Μουσικῆς καὶ στὶς λοιπὲς πολιτιστικὲς ἐκφάνσεις καὶ μορφοποίησε αὐτὸ ποὺ ὀνομάζουμε Δυτικὸ πολιτισμὸ, ποὺ στὴ βάση του εἶναι χριστιανικὸς πολιτισμὸς.

Ἀπὸ ποῦ ὅμως ἀντλήσε ὁ Παῦλος τὴν ἑλληνικὴ παιδεία; Βέβαια, ἡ Ταρσὸς τῆς Κιλικίας ἦταν γνωστὸ κέντρο ἑλληνικῆς παιδείας, στὸ ὁποῖο ἀναζητοῦσαν καὶ προσλάμβαναν παιδαγωγοὺς καὶ δασκάλους γιὰ τὸ παλάτι τῆς Ρώμης, καὶ τὸ ὁποῖο κέντρο ἦταν τόπος συναντήσεως πολλῶν

περιπλανώμενων φιλοσόφων. Ἴσως τὸ «ἀνατεθραμμένος ἐν τῇ πόλει ταύτῃ», ποὺ ὁ Λουκάς στὶς Πράξεις βάζει στὸ στόμα τοῦ ἴδιου τοῦ Παύλου (Πράξ. 22,3), καὶ οἱ εὐρύτατα διαδεδομένες στὸν ἑλληνορωμαϊκὸ ἄνθρωπο ἑλληνικὲς ἰδέες μὲ τὶς ὁποῖες

Ρωμαϊκός δρόμος στην Ταρό της Κιλικίας

(Β΄ Κορ. 3,6. 11,23. Έφ. 3,7. Κολ. 1,23. 1,25) και «λειτουργός Χριστού εις τὰ ἔθνη» (Ρωμ.11,16).

Ἡ σύγχρονη βιβλιογραφία εἶναι τόσο πλούσια ἐπὶ τῶν θεμάτων αὐτῶν, ὥστε δὲν χρειάζεται νὰ γραφοῦν ἐδῶ περισσότερα. Μία μόνο λεπτομέρεια πρέπει νὰ

ἦλθε ἀσφαλῶς σὲ ἐπαφὴ ὁ ἀνήσυχος Ἀπόστολος ἐξηγοῦν τὶς πολλὰ παροιμιώδεις φράσεις ποὺ εἴτε ὁ ἴδιος στὶς ἐπιστολὲς του ἀναφέρει εἴτε ὁ Λουκᾶς στὶς Πράξεις παραθέτει στοὺς λόγους του.

Ἡ διαμάχη τῶν Δυτικῶν ἐρμηνευτῶν στὶς ἀρχὲς καὶ τὰ μέσα τοῦ 20οῦ αἰῶνα ἐὰν γιὰ νὰ κατανοήσουμε τὴ θεολογία τοῦ Παύλου εἶναι ἀπαραίτητη μόνον ἢ ἰουδαϊκὴ προπαιδεία του ἢ μόνον οἱ ἑλληνικὲς προϋποθέσεις του χαρακτηρίζονται ἀσφαλῶς ἀπὸ μονομέρεια. Ὁ Παῦλος χρησιμοποιοῦν καὶ τὶς δύο παραδόσεις γιὰ τὸ ἱεραποστολικὸ ἔργο του.

Ὅπως ἐπίσης μονομερῆς καὶ ἄκρως ἐσφαλμένη εἶναι καὶ ἡ ἀποψη ὀρισμένων θεολόγων τῆς ἴδιας ἐποχῆς ὅτι ὁ Παῦλος εἶναι ὁ πραγματικὸς ἰδρυτὴς τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὁ ἴδιος ὁ Παῦλος διακηρύττει ὅτι εἶναι διάκονος τοῦ εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ

ἐπισημανθεὶ ἀπὸ τὴ διήγηση τοῦ Λουκᾶ στὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων (19,9-10), ἡ ὁποία μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ Παῦλος ἐπὶ διετίαν στὴν Ἔφεσο δίδασκε καθημερινὰ στὴ σχολὴ κάποιου Τυράννου, καὶ μάλιστα καθὼς προσθέτει ὁ ἑλλνο-λατινικὸς κώδικας τοῦ Βέζα (5ος-6ος αἰ.), «ἀπὸ ὥρας ε' ἕως δεκάτης», (ἀπὸ τὶς 11 π.μ. ὡς τὶς 4μ.μ.), δηλ. γιὰ ἀρκετὸ χρονικὸ διάστημα τῆς ἡμέρας. Βέβαια, δὲν ἔχουμε πληροφορίες γιὰ τὸν Τύραννο, μποροῦμε ὡστόσο νὰ ὑποθέσουμε, κρίνοντας ἀπὸ τὸ ὄνομα, ὅτι πρόκειται γιὰ Ἕλληνα ῥήτορα ἢ ἐν πάσῃ περιπτώσει γιὰ ἓνα ἀπὸ τὰ ἑλληνικῆς παιδείας ἄτομα ποὺ ἀφθονοῦσαν στὴν Ἔφεσο καὶ ἡ σχολὴ του ἐνδεχομένως ἦταν κέντρο ἑλληνικῆς σκέψης. Ἴσως, πέραν τῶν ἄλλων εὐκαιριῶν, καὶ ἐκεῖ ὁ Παῦλος νὰ ἦλθε σὲ ἐπαφὴ μὲ Ἕλληνες λογίους.

Γνωστὴ ὡς Πομπηία τῆς Ἀνατολῆς εἶναι ἡ ἑλλνορωμαϊκὴ πόλις Τζεράς (Γέρασα στὴν ἀρχαιότητα). Πρόκειται γιὰ τὴν καλύτερα διατηρημένη πόλι, μιᾶς συνομοσπονδίας δέκα Ρωμαϊκῶν πόλεων, τοῦ 1ου αἰῶνα π.Χ. -τῆς Δεκάπολης

Ἐκεῖνο ποῦ γνωρίζουμε εἶναι ὅτι πολλοὶ ἑλληνοῖ ὄροι μεταστοιχειώθηκαν ἀπὸ τὸν Παῦλο καὶ πῆραν νέο περιεχόμενο καὶ σήμερα πολιτογραφήθηκαν στὸ παγκόσμιο λεξιλόγιο μὲ τὸ νέο τους χριστιανικὸ νόημα.

Εἶναι γνωστὸ ὅτι σὲ ὅλη τὴ Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία ἐπικρατοῦσε ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ ὅτι αὐτὴν μιλοῦσαν καὶ στὴν Παλαιστίνη παράλληλα μὲ τὴν ἀραμαϊκὴ, ἰδίως οἱ ἑλληνιστὲς Ἰουδαῖοι, καὶ ὄχι μόνο στὴ Βόρεια Παλαιστίνη, τὴ Γαλιλαία, τὴ Ἰουδαία τῶν ἐθνῶν, ὅπως τὴν ἀποκαλεῖ ὁ εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος (4,15) ἢ στὴν περιοχὴ τῆς Δεκάπολης, ὅπου ὑπῆρχαν οἱ ἑλληνικὲς πόλεις Γάδαρα, Πέλλα, Δίον κ.ά. Στὴν ἐποχὴ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν Διαδόχων του μαρτυροῦνται περὶ τὶς 30 πόλεις ποῦ ἢ κτίσθηκαν ἀπαρχῆς ἑλληνικὲς ἢ μετατράπηκαν κατόπιν σὲ ἑλληνικὲς ὅπως π.χ. ἡ Καισάρεια, ἡ Ἰουλία, ἡ Σεβάστεια, ἡ Φιλαδέλφεια κλπ, γιὰ νὰ ἀναφέρω μόνο μερικὲς. Δεδομένων λοιπῶν ὅλων αὐτῶν, εἶναι πιθανὸ ὅτι ὀρισμένες διδασκαλίαι τοῦ Ἰησοῦ ἢ συζητήσεις (ὅπως π.χ. ἡ συζήτηση μὲ τὸν Πιλάτο πρὶν ἀπὸ τὴν σταύρωση ἢ μὲ τὴν Συροφοινίκισσα ἢ μὲ τοὺς ἑλληνας τοῦ Ἰω. 12, 20 ἐξ. ποῦ πῆγαν νὰ τὸν συναντήσουν) νὰ εἴναι στὴν Ἑλληνικὴ. Τὸ ὅτι ἡ ἐπιγραφή ἐπάνω στὸ σταυρὸ διατυπώθηκε στὰ ἑβραϊκά, λατινικὰ καὶ ἑλληνικὰ (βλ. Ἰωάν. 19,20 «καὶ ἦν γεγραμμένον Ἑβραϊστὶ, Ρωμαῖστὶ, Ἑλληνιστί») εἶναι ἐνδεικτικὸ τῆς γλωσσικῆς πραγματικότητος στὴν περιοχὴ. Γεγονὸς πάντως εἶναι ὅτι οἱ ἀπόστολοι κήρυσαν καὶ ἔγραψαν στὴν Ἑλληνικὴ. Οἱ χριστιανοὶ κήρυκες, καθὼς βγήκαν ἀπὸ τὴν Παλαιστίνη καὶ ἄρχισαν νὰ διαδίδουν τὸ νέο λυτρωτικὸ μήνυμα στὸν

ἑλληνορωμαϊκὸ κόσμον, μὲ πρωτοπόρο βέβαια τὸν Ἄπ. Παῦλο, ἦταν φυσικὸ νὰ χρησιμοποιήσουν τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα. Κι ἐξίσου φυσικὸ ἦταν στὴ γλῶσσα αὐτὴ νὰ γραφοῦν καὶ τὰ πρῶτα χριστιανικὰ κείμενα, ὥστε νὰ γίνουν κατανοητὰ ἀπὸ ὅλους τοὺς πολῖτες τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ κόσμου.

Ἀκόμη καὶ οἱ μὴ εἰδικοὶ γνωρίζουν σήμερα ὅτι ὅλα τὰ κείμενα τῆς Καινῆς Διαθήκης γράφθηκαν πρωτοτύπως στὰ ἑλληνικὰ, ἐκτὸς τοῦ ἀρχικοῦ πυρήνα τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου, ποῦ συνεγράφη «ἑβραϊδὶ διαλέκτῳ» (κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Παπῆ τῆς Ἱεράπολης, στὶς ἀρχὲς τοῦ 2ου αἰῶνα), ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ ἀρχικὸς πυρήνας, ποῦ περιεῖχε κυρίως λόγια τοῦ Ἰησοῦ, μεταφράστηκε στὰ ἑλληνικὰ καὶ ἐμπλουτισμένος μὲ νέο ὕλικὸ ἀποτελέσει τὸ ὁμώνυμο Εὐαγγέλιον, τὸ πρῶτον στὸν κανὸνα τῆς Καινῆς Διαθήκης, ὃχι ὅμως καὶ τὸ πρῶτον χρονικὰ στὴν τελικὴ ἑλληνικὴ μορφή του. Τὴν εὐαγγελικὴ «πρωτιά» κατέχει ὁ Μάρκος, τὸ δεύτερον στὴ σειρά τῶν βιβλίων τῆς Καινῆς Διαθήκης Εὐαγγέλιον.

Τὸ ἑλληνικὸ λεξιλόγιον προσλαμβάνεται ἀπὸ τοὺς κήρυκες τῆς νέας πίστεως καὶ γίνεται τὸ ἀγγεῖο, οἱ ἄσχοι ποῦ περιέχουν τὸ νέο κρασί ποῦ διαχέει τὴν ἱερὴ μέθη σὲ ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα, ἡ ὁποία πλέον προσλαμβάνει καὶ πολιτογραφεῖ τοὺς ἑλληνικοὺς ὄρους μὲ τὸ χριστιανικὸ τους περιεχόμενον. Κι ὁ κάθε λαὸς ἐν συνέχειᾳ τὸ μεταφράζει στὴ δική του γλῶσσα καὶ τὸ ἐνσωματώνει στὸ δικό του πολιτισμό. Ἔτσι, στὸ ἐξῆς ἡ ἑλληνικὴ λέξις «Εὐαγγέλιον» δὲν σημαίνει γενικῶς τὴ χαρμόσυνη ἀγγελία (εὐ-ἀγγέλλω) γιὰ κάποια νίκη τῶν στρατευμάτων, ἢ τὴν ἀμοιβὴν ποῦ παίρνει ὁ κομιστὴς τῆς ἀγγελίας ἢ τέλος τὴ θυσία ποῦ προσφέρεται στοὺς θεοὺς γιὰ

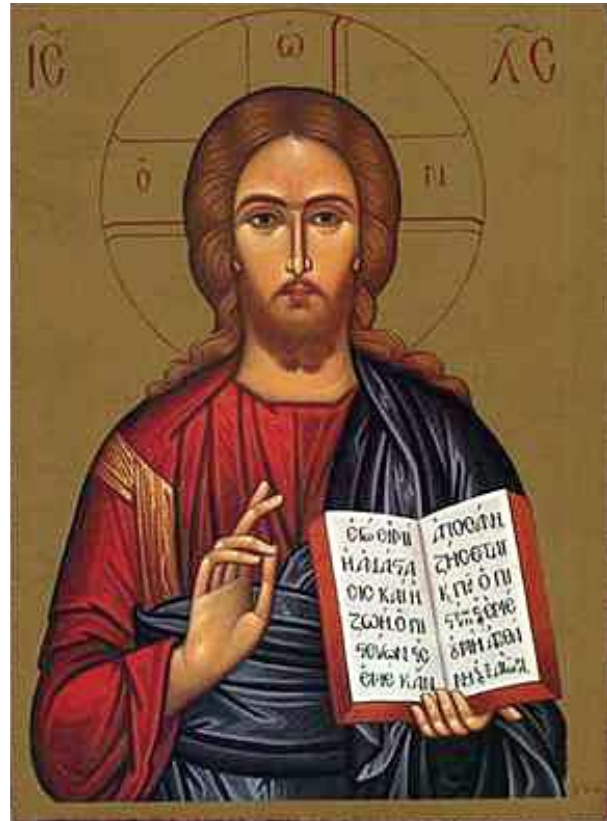
τὴν εἴδηση τῆς νίκης – ἔννοιες ποὺ μαρτυροῦνται στὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ κείμενα - , ἀλλὰ δηλώνει τὴ χαρμόσυνη ἀγγελία γιὰ τὴ λύτρωση ποὺ προσφέρει ὁ Θεὸς στὸν ἄνθρωπο μὲ τὴ γέννηση, τὸ σταυρικὸ θάνατο καὶ τὴν ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ. Ὡσπου ἀπὸ τὸν 2ον αἰῶνα καὶ ὕστερα ἡ λέξη «Εὐαγγέλιο» δηλώνει τελικὰ καὶ τὰ βιβλία ἐκεῖνα (τὰ γνωστὰ τέσσερα τῆς Καινῆς Διαθήκης) ποὺ περιέχουν καὶ ἀφηγοῦνται τὴ ζωὴ, τὴ διδασκαλία, τὰ θαύματα, τὸ τέλος καὶ τὴ νέα ἀρχὴ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Τὸ ἴδιο καὶ οἱ λέξεις «ἀπολύτρωση», «ἀπόστολος», «ταπεινὼση», «σοφία» κ.ἄ.π. Ὁ «Ἀπόστολος», ἀπὸ οὐσιαστικὸ ἢ ἐπίθετό τῆς ἀρχαιότητος ποὺ δῆλωνε τὸν ἀρχηγὸ ναυτικῆς ἀποστολῆς ἢ τὴν ἴδια τὴ ναυτικὴ ἀποστολὴ ἢ μία ὁμάδα ἐποίκων καὶ κυρίως αὐτὸν ποὺ ἀποστέλλεται γιὰ νὰ μεταδώσει κάποια ἀγγελία - πάντως οὐδέποτε μὲ θρησκευτικὴ ἔννοια - τώρα παίρνει εἰδικὴ τεχνικὴ ἔννοια καὶ δηλώνει εἴτε γενικὰ τὸν κήρυκα τοῦ χριστιανικοῦ εὐαγγελίου ἢ κάποιον ἐξέχοντα χριστιανὸ διδάσκαλο, εἴτε μὲ εἰδικότερη ἔννοια καὶ σὲ πληθυντικὸ ἀριθμὸ τῆ στενῆ ὁμάδα τῶν δώδεκα μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ.

Ἐπίσης ἡ λέξη «ἀπολύτρωσις» μεταφέρεται ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ περιοχὴ, ὅπου δῆλωνε τὴν ἐξαγορὰ αἰχμαλώτου ἢ δούλου μὲ ἀντικαταβολὴ κάποιου ποσοῦ («λύτρα»), στὴ θρησκευτικὴ περιοχὴ καὶ ἀποβαίνει βασικὴ ἔννοια τῆς χριστιανικῆς θεολογίας, συνώνυμὴ τῆς σωτηρίας.

Τὴν ἴδια ἐννοιολογικὴ διαφοροποίηση ἀπὸ τὸ κοινωνικὸ στὸ θεολογικὸ καὶ πνευματικὸ ἐπίπεδο γνωρίζουν καὶ οἱ ὄροι «ταπεινὼση» - «ταπεινοφροσύνη» - «ταπεινός». Ὁ «ταπεινός» στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ γραμματεία εἶναι ὁ κοινωνικὰ ἀσήμαντος, χωρὶς ὑπόληψη καὶ δύναμη, ὁ ἔχων δουλικὸ φρόνημα, ὁ κατώτερος, γενικὰ ὁ δούλος. (Σπάνιες εἶναι οἱ ἐξαιρέσεις, ὅπου τὸ ἐπίθετο αὐτὸ καὶ οἱ συναφεῖς ὄροι ἔχουν θετικὴ ἔννοια, ἰδίως στὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Αἰσχύλο). Γιὰ πρώτη φορὰ φορτίζεται μὲ θετικὸ περιεχόμενον ἡ «ταπεινοφροσύνη» καὶ οἱ συναφεῖς λέξεις (ταπεινοῦσθαι, ταπεινός, ταπεινὼση) στὴν Καινὴ Διαθήκη, ὅπου δηλώνουν τὴν ἀπαλλαγὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν ἐγωκεντρικὴ ἔπαρση καὶ παράλληλα τὴν ἐμπιστοσύνη τοῦ στὰ χεῖρα τοῦ Θεοῦ, καθὼς καὶ τὸ θυσιαστικὸ ἄνοιγμα πρὸς τὸ συνάνθρωπο, κατὰ τὸ πρότυπὸ τῆς θυσίας τοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος προβάλλεται, ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο πάλι, ὡς ὑπόδειγμα ἄκρας ταπεινῶσης (Φιλ. 2,6 ἐξ.).

Τέλος, ἡ «σοφία» προσλαμβάνεται δημιουργικὰ καὶ μεταπλαστικὰ ἀπὸ τὸν Ἀπ. Παῦλο καί, ἐνῶ διατηρεῖ τὸν λογικὸ ὀρισμὸ τῆς ὡς ἐπιδεξιότητος καὶ γνώσης, μεταπλάσσεται σὲ θεολογικὴ καὶ δὴ χριστολογικὴ ἔννοια: Σοφία τοῦ Θεοῦ εἶναι

ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ὁ Θεὸς ἐπεμβαίνει στὸν κόσμον καὶ οἰκονομεῖ τὴ ριζικὴ ἀνακαίνιση καὶ σωτηρία του. Σοφία τοῦ Θεοῦ εἶναι τελικὰ ὁ ἴδιος ὁ Χριστός. Ἔτσι, ὁ Παῦλος παρουσιάζει μίαν ἐντελῶς καινούργια ἔννοια τῆς σοφίας, ποὺ χαρακτηρίζει ἕναν καινούργιο κόσμον, τὸν χριστιανικόν.

Τὸ ἴδιο συνέβη μὲ τοὺς μεταλλαγμένους στὸν Χριστιανισμὸ ἑλληνικοὺς ὄρους, ποὺ ἔγιναν γνωστοὶ μὲ τὸ νέο τοὺς ἐννοιολογικὸ περιεχόμενον, τὸ χριστιανικόν: Ἐκκλησία, βάπτισμα, λειτουργία, ἐπίσκοπος, διάκονος, ἄγγελος, μοναχός κλπ.

Ἦδη ἐνωρίτερα κατὰ τὴ μετάφραση τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἀπὸ τοὺς Ὁ' παρατηρεῖται ἡ μετάπλαση τοῦ βιβλικοῦ μηνύματος κατὰ τὴ συνάντησή του μὲ τὸν ἑλληνικὸν κόσμον: Ὁ Θεὸς μέσα ἀπὸ τὴ φλεγόμενη βάτο, ὅταν στέλνει τὸν Μωυσῆ νὰ ἐλευθερώσει τοὺς Ἑβραίους ἀπὸ τὴ δουλεία τῆς Αἰγύπτου, ἀνταποκρίνεται στὸ αἶτημα τοῦ τελευταίου καὶ τοῦ φανερώνει τὸ ὄνομά του: «Ἐγὼ εἶμαι ἐκεῖνος ποὺ εἶμαι», τοῦ λέγει κατὰ τὸ ἑβραϊκὸ κείμενον (Ἐξοδ. 3,14) - σὲ ἀντίθεση βέβαια μὲ τοὺς ἄλλους θεοὺς ποὺ «δὲν εἶναι», δὲν ὑπάρχουν. Εἶναι ἄξιο προσοχῆς ὅτι ἡ ἑλληνικὴ μετάφραση τῶν Ὁ' ἀποδίδει τὴ φράση μὲ ἐκδηλη τὴν ἐπίδραση τῆς Πλατωνικῆς φιλοσοφίας καὶ ὁρολογίας «Ἐγὼ εἶμι ὄν». Ἔτσι ἡ ἐπιγραφὴ Ὁ ΩΝ θὰ ἀναγράφεται τοῦ λοιποῦ στὸ φωτοστέφανο τοῦ Παντοκράτορα Χριστοῦ στὴ Βυζαντινὴ τέχνη. ■